

Statlig skogsförvaltning intill 1883

av *Gunilla Nordström*

Skogen har från tidernas begynnelse varit väsentlig för Sveriges försörjning och bestämmelser om den finns redan i landskapslagarna. I Magnus Erikssons landslag från 1347 stadgas det om jakt på det allmännas ägor, även om "allmän" torde ha setts som ett något dimmigt begrepp, då stora delar av riket var ägorättsligt oreglerat. Senare deklarerade Gustav Vasa i det sk skogsregalet 1542 att "de ägor som var obbyggda hörde Gud, Konungen och Sveriges krona till". Han anställde också en brokig skara av fågelfångare, falkenrare, hägnfångare och skyttar som var sysselsatta, främst med jakt, i de allmänna skogarna. Skogen tycks ses som ett förråd av kött och skinnvaror. Virkesproduktionen blev en bisak, vilken troligen uppfattades som en outsinlig resurs. Skogen krävde på Gustav Vasas tid ingen egentlig omsorg.

Skogsstaten organiseras

Men det fanns tydligen ett behov av att befästa organisation och administration av den statliga skogs- och jaktvården, ty 1606 utnämndes en överhovjägmästare som från 1613 benämns överjägmästare. Denne skulle ha ansvar för tillsynen av kronans skogar och de personer som var anställda för den direkta vården av dessa. Hovjägerstaten var

under 1600-talet en del av hovstaten och således separerad från övrig statlig verksamhet.

Under drottning Kristina förstärker man jägeristaten lokalt samt tillsätter år 1635 en riksjägmästare med ansvar för hela riket. Nu börjar man också införa begreppet hejderideri, dvs föregångaren till reviren.¹

I princip var förvaltningen starkt centraliserad och knuten till regent och råd i huvudstaden. Praktiskt sett torde dock de ansvariga i varje bevakningstrakt ha kunnat agera utan allt för mycket inblandning från riksjägmästaren.

Skogen hade ett flertal väsentliga funktioner, som leverantör av byggnadsmaterial till fartyg, material till master samt som bränsle till masugnar. Då järnet hade en betydelsefull roll som vår främsta exportvara var man tvungen att säkra skogen för dess produktion. I södra och mellersta Sverige oroade man sig redan då för skogsbrist. Överavverkning hade skett och det som senare blev Svältorna hade börjat att utbreda sig.

Befolkningen tilläts ej längre att göra "intagor i skogen genom bebyggelse utom i de vidlyftige ödesskogar i norr". Statsmakten ansåg sig uppenbarligen tvungen att ytterligare skydda skogen. Det utfärdades skogsordningar 1647 och 1664, samtidigt som skyddsbestäm-

melser för ek och andra bärande träd infördes. Staten försäkrade sig även om mastträd och sk storverksträd, vilka i princip överfördes till statligt regale, dock med ett förhållandevis invecklat rättssystem för att utlösa enskild rätt.

Riksjägmästarämbetet upphörde 1682 och istället tillsattes fyra jägerifiskaler med ansvar för jägeribetjäningen i sina respektive distrikt. Till dessa kom ett antal överjägmästare som i princip skulle finnas i varje län. I flera fall ansvarade de dock för två eller flera län. Överjägmästarna var avlönade av landsstaten och således underställda Konungens befallningshavare, dvs det som nu är länsstyrelsen.² Jägerifiskalerna avlönades med sakören, dvs inkomna bötesmedel från de brott mot skogsförordningar som anmäldes till häradsrätterna. Deras uppgifter förefaller tämligen oklara och befattningen tycks försvinna under 1740-talet.

Innebörden av begreppet allmänna skogar och den därmed sammanhängande avgränsningen av jägeripersonalens ansvarsområde vållade vid flera tillfällen konflikter med allmänheten. De skogsområden som ansågs vara enskilda togs uttryckligen ifrån deras förvaltning 1767.

Skogsförvaltningen centraliserades åter 1780 genom en ny instruktion för överhovjägmästaren, som då fick riksjägmästares status. Överjägmästarna finns kvar i länen, men med ny huvudman. De skulle fungera som ett led mellan lokal och central förvaltning, men kopplingen till länsförvaltningen upphörde.

Det finns exempel på att jägeristatens personal på mer eller mindre frivillig bas användes som extra styrkor vid krig. De borde ju ha varit flinka att hantera vapen och hade med säkerhet stor kunskap om lokala förhållanden. Detta för-

hållande fick fastare form 1790, då jägeristaten ombildas till jägerikorps med skyldighet att delta i rikets försvar. Gustav III krävde soldater till det ryska kriget. Lokalförvaltningen av skogen ombesörjdes istället av kronofogdar och länsmän. Förhållandet varar till 1793 då jägeristaten återupprättas i sin gamla form.

Överhovjägmästarämbetet bestod fram till 1824 då länsstyrelserna åter fick ansvaret för skogsförvaltningen. Titeln överhovjägmästare används dock, dels av chefen för Skogsinstitutet 1828-1838 och därefter av en hovfunktionär.

Statlig skogsförvaltning under 1800-talet

Skogsinstitutet inrättas 1828 som utbildningsanstalt för jägeripersonal och för att erhålla tjänst som överjägmästare krävdes godkänd utbildning därifrån. Dessförinnan tycks de högre tjänsterna ha tillsatts med främst officerare.

Från 1841 fick Skogsinstitutet till uppgift att utöva tillsyn över de allmänna skogarna och blev på så sätt ett embryo till en central myndighet. Skogsstyrelsen inrättades sedan 1859 och därmed hade man skapat en enhetlig och central myndighet. Överjägmästarna finns kvar i länen, men är nu direkt ansvariga under skogsstyrelsen och länsstyrelsens inblandning upphör.

Landet delades 1869 in i sex distrikt med en skogsinspektör som chef över de i distrikten ingående reviren. Cheferna för distrikten kallar sig ånyo överjägmästare under 1890-talet, en titel som därvid får ny innebörd.

Skogsstyrelsen uppgick 1883 i den då nybildade domänstyrelsen, vilket inte innebar någon större förändring på vare sig lokal eller regional nivå.

Skogshandlingar i Göteborgs landsarkiv

Göteborgs landsarkivs ansvarsområde omfattar Göteborgs och Bohus län, Värmlands län, Skaraborgs län och Älvsborgs län. De överjägmästararkiv, som förvaras där, är ojämt bevarade. Det mest omfattande är Skaraborgs medan Älvsborgs och Göteborgs och Bohusläns är betydligt mindre. Det värm-ländska materialet förstördes mestadels när Karlstad brann 1865.

Arkiven innehåller bl a de årsvisa rapporter som jägmästarna i reviren var skyldiga att avge. Dessa återspeglar väl förändringar och skillnader i revirens miljöer. Jägmästarnas rapporter är detaljerade beskrivningar över revirens klimat och skogsmarkens beskaffenhet. De innehåller även jaktrapporter, där man noga skiljer på "nyttigt" och "onyttigt" vilt. Våra hotade djurarter som varg och lo, vilka vi vill skall fortleva, bedrev man klappjakt på.

Av stort intresse är de utsyningshandlingar, som finns över reviren, deras kronoparker och bevakningstrakter. Dessa kan uppfattas som embryon till senare tiders regelrätta skogshushållningsplaner. Utsyningshandlingarna redogör relativt noggrant för skogen och dess möjligheter till utveckling. Arkiven innehåller även inkomna handlingar från de myndigheter och instanser som var intressenter i skogen.

Syner över de boställen som jägeristaten ägde eller disponerade är kanske inte så skogligt värdefulla, men däremot en god källa för byggnadsantikvariskt intresserade.

Det finns också rent administrativa handlingar som räkenskaper och personalhandlingar av olika slag. Kartor och ritningar ingår i arkiven. Vad beträffar överjägmästarnas arkiv är de handlingar som berör skog och jakt i

regel tillsända denne från revirjägmästarna och annan underlydande personal.

Revirarkiven är generellt mer omfattande och senare i tiden. Överjägmästararkivens tyngdpunkt är 17-1800-tal, medan revirens är 18-1900-tal. I vissa av revirarkiven är 1700-talshandlingarna omfattande, men det är mer undantag än regel. Reviren reglerades och omorganiserades 1870, då ett flertal börjar sin verksamhet.

Arkiven innehåller bl a skogsakter rörande kronoparkerna. Dessa innehåller fastighets- och skogsindelningshandlingar, arrendeavtal och markvärderingar. Från 1850-1860-talet börjar skogshushållningsplaner allmänt att förekomma. I dessa finns beskrivningar över skogsområdets belägenhet, gränser och storlek. Man redogör för skogens historik, markens och ståndskogens beskaffenhet och möjligheter till utveckling. I skogshushållningsplanerna ingår också beskrivningar av åldersklassfördelning på skogen samt uppgjorda hyggesföljder. I revirarkiven finns ofta ett relativt omfattande kartmaterial.

Arkivens handlingar kan vara svårtydda för skogshistoriskt intresserade forskare på grund av den tyska skrivstil, som var gällande innan 1800-talet. Detta förhållande gäller generellt när man vill fördjupa sig i äldre arkiv, och vid Göteborgs landsarkiv har vi därför kurser i handskriftsläsning för forskare. För att lyfta fram de skogshistoriska källorna behöver vi skogligt kunniga forskare, då handlingarna ofta har en fackmässig karaktär som ter sig svåra för en humanist och arkivarie. Ett spännande material väntar på att tas fram ur arkivmagasinen och användas av er.

Välkomna!

Noter, se nästa sida

Noter

¹ Hejderideri kommer från tyskans "hedridare", dvs den som red över/genom heden/skogen och bevakade denna.

² Då skogshandlingar förekommer både i landskontoren och landskanslierna, används länsstyrelse som samlande term. Landskontoren hade förr hand om länens ekonomi, t ex insamling av skatter. Landskansliet svarade för mer administrativa göromål.